

Hlavní název: České Budějovice
Druh dokumentu: svazek
ISBN: null
Autor: ***Donator NF***
Strana: 18 - [34]

SYSTEM
◆KRAMERIUS◆

Podmínky využití

NK ČR poskytuje přístup k digitalizovaným dokumentům pouze pro nekomerční, vědecké, studijní účely a pouze pro osobní potřeby uživatelů. Část dokumentů digitální knihovny podléhá autorským právům. Využitím digitální knihovny NK ČR a vygenerováním kopie části digitalizovaného dokumentu se uživatel zavazuje dodržovat tyto podmínky využití, které musí být součástí každé zhotovené kopie. Jakékoli další kopírování materiálu z digitální knihovny NK ČR není možné bez případného písemného svolení NK ČR.

Národní knihovna ČR
Klementinum 190
110 00 Praha 1

kramerius@nkp.cz

Karel IV. — 4. III. 1351 — uděluje Č. Budějovicům zvl. práva; Zikmund I. — 7 VI. 1422 — a Jiří Poděbradský — 16. V. 1459 — potvrzují výsady; papež Pavel II. — 13. IV. 1467 — vyzývá Č. B., aby odřekli se kacířského Jiříka a přidaly se k jednotě panské; česká smlouva — 10. XII. 1463 — mezi Č. B-emi a rodinou Klariců; Vác. Vlček z Čenavy na Helfenburce táže se — 4. VI. 1478 — česky Pešíka z Bělé, kr. hejtmana v Č. B-ích, chce-li zachovávatí příměří, mezi králi smlouvené; Vladislav II. potvrzuje — 4. XII. 1498 a 16. III. 1503 rozhojňuje (česky) výsady Buděj. — česká listina Petra Voka z Rožemberka ze 1. VIII. 1610; zlomky z Alexandreidy. V VI. siní zbraně a v VII. sbírka etnografická (také dar Holubův), pak náhrobek písaře Šimona Plachého.

Museum jest otevřeno o svátečních dnech od 9 $\frac{1}{2}$ do 11 $\frac{1}{2}$ hod. dopol.; pro studující ve středu a v sobotu od 2—4 hod. Cizinci dostanou kdykoli vstupenky za 30 kr. u purkm. úřadu.

Přátele starožitností upozorňujeme na krásné sbírky pí. E. Dlouhé, choti advokáta (hlavně jihoč. výšivky), monsig. Rodlera, ředitele theol. semináře (autografy a j.), MDra Cerveného a Des. Vostřého, obchodníka (numismatická sbírka).

Na rohu v ulici Biskupské umístěna jest *hasičská stanice*, naproti ní *úřad poštovní a telegrafní, c. k. hejtmanství s úřadem stavebním*, vedle ní nalézá se **biskupská residence**. Budova sama jest nevkusná a jednoduchá; byla r. 1763 postavena pro piarist. gymnasium, r. 1784 odevzdána prvému biskupovi a upravena z části pro kanceláře konsistoriální.

Již r. 1630 rozkázal císař Ferdinand II., aby v Č. B-ích bylo zřízeno biskupství, ale pro válečné rozbroje k tomu nedošlo. Teprve r. 1783 jmenoval císař Josef II. Olom. kanovníka Jana Prokopa hrab. Schafgottsche prvním biskupem Č. B-ským, a když jemu praž. arcibiskup přidělil část diecese a roční obnos, potvrdil jej papež Pius VI. r. 1785. Po Schafgottschovi (1783—1813) byli posloupně biskupy *Arn. Konst. Růžička* (1815—45), *Josef Ondř. Lindauer* (1845—50), *Jan Valer Jirsík* (1851—83), *Fr. hrabě Schoenborn* (1882—85), nyní Dr. *Mart. Jos. Říha*. Kapitula katedrální čítá inful. probošta a děkana, kustoda a 4 kanovníky. — Na důstojný chrám katedrální konají se sbírky, jež vynesly dosud 70.000 zl.

Naproti biskup. paláci nalézá se v najatých místnostech *Čes. pokračovací škola dívčí*, k níž dal podnět dám. spolek „Ludmila“, vydržující dosud školu tu z dobrovolných příspěvků.

Ulicí Piaristickou přijdeme ku **klášternímu chrámu Obětování P. Marie**, jenž spolu s městem od Přemysla II.

byl založen při klášteře dominikánském. vedle záp. hradby na břehu Vltavském a kromě některých znešvařujících proměn v původní podobě se zachoval.

Kostel představuje gotickou basiliku o třech lodích bez lodi příčné a věže, s kůrem konstruovaným ze tří stran osmistěnu; střední loď opravena byla slohem renesančním. Kostel jest 57 m dlouhý, ozdoby jeho jsou provedeny ze žuly. Na hlavním oltáři nalézá se ve stříbrném tabernakulu obraz Matky boží, jež r. 1410 přinesl z Benny v Itálii jakýs Budějovický měšťan. Také na jiných oltářích (sv. Šťastného a Zbožného) jsou dosti dobré obrazy domácích mistrů, zejména Prokeše. Na 4. pilíři pravé strany lodi podélné nalézá se obraz P. Marie, dle typu madony Vyšebrodské. bohužel rukou neumělou valně porušený. Na 1. pilíři levém zděno u značné výši symbolické znamení, představující děcko se lvem a říšským jablkem. Někteří letopiscové odvozují z té sochy, že chrám byl založen Přemyslem II. na památku, že jeho chof Kunhuta porodila na tomto místě děcko, nástupce trůnu; dle jiných obdržel prý hrdinný král na tomto místě prvou zvěst o oné radostné události. Stěny chrámové bývaly ozdobeny freskami nyní zabílenými. Dosti zajímavý jsou skulptury na konsolách v kůru a v sev. lodi, pak některé náhrobky. — Chrám byl vystavěn kolem r. 1265, a nesprávným je tudíž nápis, vtesaný do klášterní branky: „Triginta ac uno locus hic prius urbe stat anno“ (o 31 let stojí kostel dříve nežli město). R. 1865 byly provedeny nejnnutnější opravy; nyní pomýšlí se na důstojnou rekonstrukci.

Na j. straně přiléhá ku chrámu gotická **chodba křížová**, tvořící obdélník 44 m dl. a 38 m šir., v němž dvě okna uchovala ozdobné kružby. Tento ambit je krásným vzorem přísné gotiky; k němu druží se pěkná got. kaple polygonální. — Po zrušení kláštera dominikánského odevzdána budova piaristům; nyní je tu residence redemptoristův a v přízemí dočasně několik tříd *české školy obecné*. S budovou touto souvisí v pozadí něm. c. k. gymnasium.

Vedle kláštera stojí velice zajímavá budova, **stará solnice**, kromě chrámu jediný to zbytek starých **Č. B-ic**. Jcjí průčelí se zubatou lomenicí nese tři kamenné masky. zobrazující tváře tří svatokrádců, kteří pokusili se r. 1316 o loupež v kostele Mariánském, při čemž byli dopadeni a hned odpraveni.

V solnici bývala za dřívějších časů ukládána sůl, která sem až do r. 1870 byla dovážena koňskou drahou z Lince, načež odtud buď nakládána na lodi pro Prahu nebo rozvážena do dalekých krajin. — O vodním spojení solné komory s Čechami uvažováno již za dob Karla IV., jehož úmrtím byly však přípravné práce pro

Dunajsko-Vltavský průplav přerušeny. R 1807 prohlásila vodotechnická komise toto spojení za nemožné. I rozhodnuto zříditi koňskou dráhu, na kterou vypracoval projekt *Fr. Ant. rytíř Gerstner*, dle něhož byla také vskutku za 1,654 332 zl. zřízena. Jízda po ní zahájena 1. VIII. 1832, takže to byla první železnice na pevnině evropské. R. 1857 zakoupila dráhu nová společnost, která ji přestavěla do konce r. 1872 na železnici lokomotivní.

Vedle solnice jsou jatky k malé ozdobě města i na velkou škodu zdravotních poměrů; na proti nim stojí velký r. zv. **přední mlýn**.

Jeho majetníkem jest 11 čes. krupařů; základní jmění obnáší 200.000 zl. Mlýn zaměstnává 30 osob, jest poháněn 4 turbínami o 120 *ks* a opatřen nejlepšími stroji, zejména 16 stolicemi, 11 franc. mlýny, 46 stroji pomocnými a elektr. osvětlením. Ročně semele se na 40.000 *q* pšenice a žita.

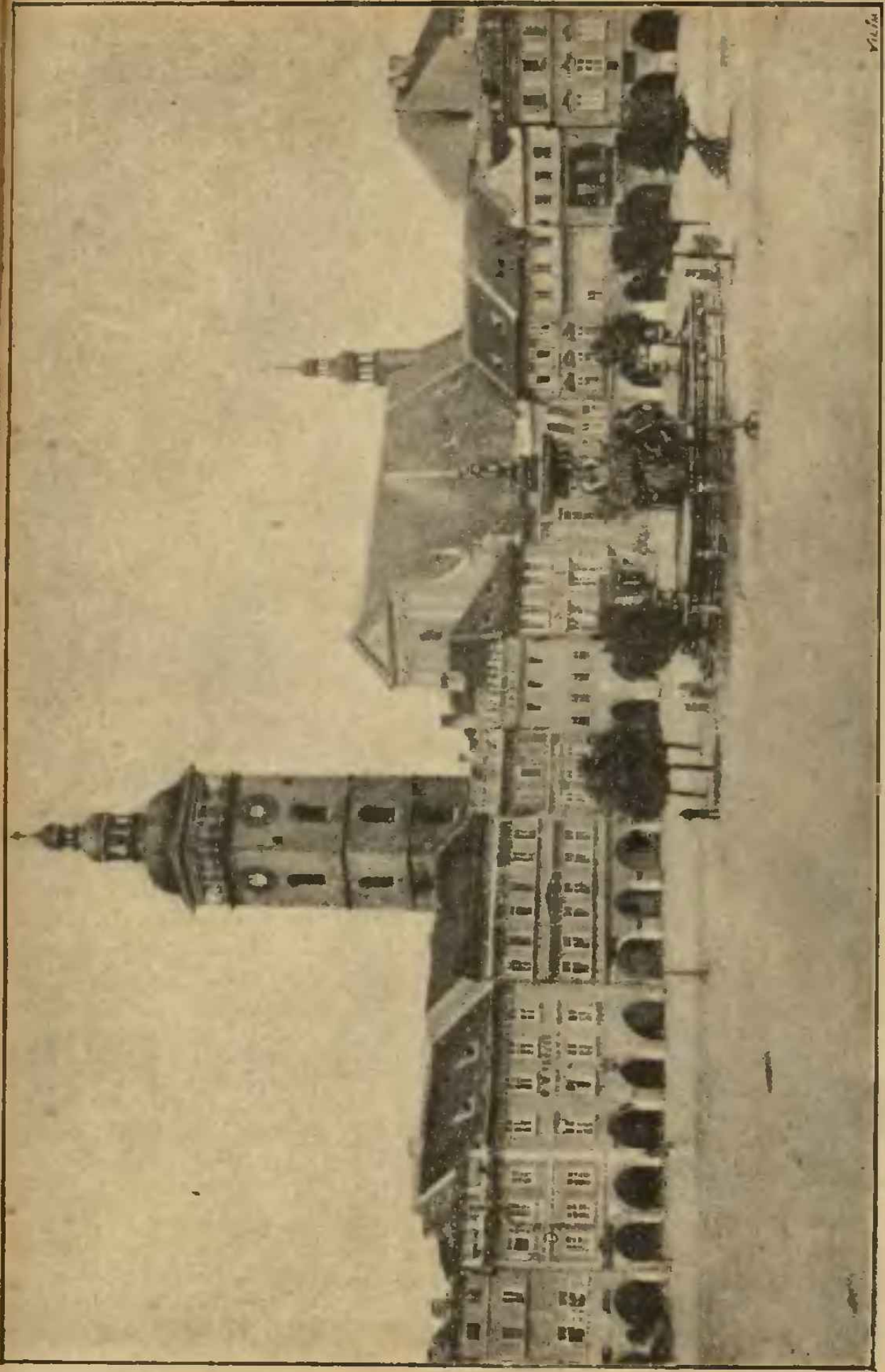
Vyjdouce odtud ulicí Piaristickou přijdeme na sev. stranu náměstí, kde v domě č. 16 umístěny jsou kanceláře *Obchodní a průmyslové komory*.

V tomto zastupitelstvu, nadaném značnými právy politickými, nabyli sice již r. 1862 Češi většiny, ale pro formální vady zrušeny volby, načež teprve zase r. 1883 se podařilo zvítěziti naší straně. Nynějším předsedou jest cis. rada *A. J. Effmert*.

V sev. vých. rohu náměstí stojí **farní chrám sv. Mikuláše**, který jest od založení biskupství zároveň katedrálím. Stál již r. 1297; uprostřed XVI. stol. znova byv vystavěn stal se již zase r. 1641 obětí požáru, načež r. 1649 dostal nynější nepěknou podobu.

Uvnitř jest bohatě, ale nevkusně vyzdoben. Pozoruhodný jest oltářní obraz sv. Mikuláše, malovaný od Jiřího Bachmanna r. 1648; krásné stolice v kůru pocházejí ze zrušeného kláštera Zlatokorunského, kazatelna z Pražského kostela Kajetánů. K stupňům nádherného hlavního oltáře bylo r. 1617 užito velikého balvanu, zv. „Žižka“, stávavšího na cestě z **Č. B. lc** do Krumlova.

Za kostelem stojí na nejvyšším místě města r. 1727 vystavěná *kaple úzkostí smrtelných*, jež dlouhý čas sloužila za skladiště, až ji dal biskup J. V. Jirsík r. 1855 svým nákladem opravit. R. 1308 stála v těchto místech kaple, zasvěcená sv. Jakubu. — Kolem kostela býval druhdy hřbitov, na němž až do r. 1784 bývali pochováváni zdejší měšťané; tehdy však zrušen, a křížová cesta zadržena do

Náměstí, severovýchodní část.

zdi kostela a děkanství. — Stranou před kostelem strmí z pískovcových kvádrů zbudovaná **černá věž**, 68·27 m vysoká.

S její stavbou počato 20. VI. 1549, r. 1577 byla dokončena. Se vkusného, okružního loubí naskytá se čarokrásná vyhlídka. — Návštěvník nechť u vchodu zazvoní, načež mu hlásný spustí klíč. Na galerii jsou upevněna prkna se jmény okol. dědin.

Na severu vine se Vltava krásnou lučinatou rovinou, které dodávají zvláštního půvabu roztroušené skupiny stromů. Směrem k Hluboké vidíme v popředí Vitův Dvůr a Remlovy Dvory, v pravo Šmídův Dvůr a dále Kněžské Dvory; v levo České Vrbno s mlýnem, skupinu velkých rybníků, z nichž Černický jest největší, Fellingrův mlýn; pak dále v pravo Traegrův Dvůr, Hrdějice a v zadu Hosín. Na pravo odtud táhne se erár. silnice, pak následují Nemanice (u rybníka), Oselné a Bída; v zadu rozkládá se Mojčeský les, kterým prokmitají vsi Lhotice a Chotyčeny, za nimi vrch Bourek uzavírá obzor. — Střed obrazu tvořen jest krásně položeným zámek Hlubokou; pod ním vidíme Opatovice, v levo Bavorovice, Dasné a Čejkovice. Za Hlubokou vystupují vrchy Volešník, Malý a Velký Kámen (572 m) ve Staré Oboře.

Na východě vidíme v popředí v levo dvory Světlík, Lannův a Višňovský, za nimi vojen. skladiště, Rudolfov se zámek a kostelem, Adamov, Hůrky, Libnič a Jelmo. Obzor tu zavírá vrch Větrník (566 m) a za Rudolfovem vrchy Jivenské. Dále na pravo ční Dubíkovský vrch, z jehož lesa prokmitá ves Lincova Hora, blíže k městu Hlinsko a Pěkná vyhlídka; pak Dlouhý vrch (551 m) a Dobrá Voda s kostelíkem na vršku, za ní Třebotovice, u silnice k Č. B-ům Suché Vrbné. Jižně Puclerka, roztroušená po kopci, pak Strubecký vrch (519 m) se vsí Strubcí, za ní vyniká vrch (541 m) „U kamenného kříže“.

Jižně vidíme v předu vinoucí se Vltavu a Malši se silnicemi a drahami; dobře rozeznáváme cukrovar, továrnu na hřebíky a pivovár. V zadu v levo Hodovice s vrchem (Schaelmberg, 487 m), pak protáhlý hřbet vrchu Hůreckého se vsí Doubravicí u silnice. V zadu vyniká vrch Straškovický (557 m), jež přečnívají Slepíčí hory s Kohoutem (869 m), uzavírající obzor.

Za Plavem k jihu vystupují vrchy kolem Říмова, vzadu daleko viditelná ves Sv. Jan s kostelem na vrchu Ločenickém (580 m). Za Rožnovem spatříme Včelnou, Roudenský les, v pravo Poříč a Boršov s kostelíkem, dále vzadu Kamenný Újezd a Velešín; za nimi hory u Věžové Plané, zejména Poluska (918 m); k jihozáp. vyniká za Újezdem Kozí Hůra (612 m).

Na západě vystupuje vysoký hřbet Blánského lesa s vrchem Kletí (1084 m), na němž je zřetelně viděti rozhlednu. Na svahu rozeznáme myslivnu, na úpatí Krasetín, blíže k Č. B-ům rozsáhlé lesy nad Adolfovem, Záhořícký vrch (502 m), les „Bába“, za ním tihlý hřbet Klucký se šesti vrcholy, z nichž nejvyšší jest Skalka (721 m); za nimi lze někdy rozeznati vrchy kolem Brloh, jako ze

jména „na Puklatech“ (829 m), Bulový (947 m) a Velký Chlum (1188 m). Vých. od Plané táhne se řada domků vsi Homole, sev. odtud rozkládá se Homolský les; k němu připojují se lesy Vlčí Jáma a Bory, blíže k městu leží vesnice Mokré, Šindlovy Dvory a Litvinovice, v pravo Švábův hrádek. Za Borem vidíme vsi Vráta a Dubné, pak vrchy Vrážské (475 m), a na obzoru u Lhenic Vysokou Bětu (795 m) a Grošovku (778 m), pak u Prachatic Libín (1091 m). K sev.-vých. rozkládá se k Netolicům a Vodňanům širá rovina s četnými rybníky a osadami. V pozadí vidíme Libějický vrch (598 m), Lomec s kostelíčkem (551 m) a Hrad (666 m) u Vodňan. Rozeznáme tu v popředí Pištín a továrnu Zlivskou u rybníka Bestreva, který je však zakryt lesem.

Naproti děkan. chrámu jest veliká budova pro něm. školy chlapecké a dívčí. V sousední ulici Kanovnické jest pět stejných, jednopatrových domů kanovnických. V pravo odtud v ulici Kněžské nalézá se *biskup. theol. seminář s kostelem sv. Anny*.

Byl to až do r. 1786 kapucínský klášter, vystavěný r. 1614 nákladem císařovny Anny, manželky Matyáše II., za sněmu tu konaného. Chrám je budova prostá; povšimnutí hodný jest pěkný renesanční oltář, dle plánů stavitele Stabernaka zhotovený.

Nedaleko odtud ve Vídeňské ulici nalézá se *sirotčinec milosrdných sester sv. Karla Boromejského*, biskupem J. V. Jirsíkem r. 1868 pro 100 dítek zbudovaný. Z ulice vchází se do malého, ale pěkně polychromovaného *kostelíčka narození Páně*, dostaveného r. 1887.

Spolkovou ulicí kolem něm. spolkového domu přijdeme do Divadelní ulice, v níž nalézá se **městské divadlo**, vystavěné r. 1819 inž. Schmidtschlaegrem. Je to budova dosti rozsáhlá i účelná, vyhovující moderním požadavkům, ale úpravy velmi prosté. — O něco dále na rohu ulice Široké nalézá se **budova české záložny**.

Až do r. 1864 byla jediným peněž. ústavem v městě spořitelna, založená horlivým vlastencem † Fr. Klavíkem, o níž bylo obecně známo, že „tam Češi ukládají peníze, aby si měli kde Němci vypůjčit“. Ale když spořitelna, octnuvši se v rukou německých, počala štědře podporovati veškeré podniky německo-nacionální, a to z peněz většinou českých, zřídila „Beseda“ (již ve druhém roce svého trvání) Záložnu, která zahájivši 16. IV. 1864 svou činnost, vyšinula se záhy mezi přední ústavy peněžní na českém jihu, vymanujíc našeho živnostníka a obchodníka z nedůstojné závislosti na něm. kapitálu. Roku 1890 dostoupila suma vložených vkladů 1,884.678 zl., rozpůjčeno bylo na hypotéky přes 900.000 zl., na

směnky 550.000 zl.; rezervní fond činí 69.800 zl., vedle něhož ručí 1724 členů podíly v částce 175.700 zl.

V přízemí téže budovy jest *obchod s modním zbožím „Ludmila“*, v prvním a druhém patře pak jsou umístěny **české nižší školy reálné**, vydržované místní Maticí školskou.

Když nešetřnost na něm. státní reálce dostoupila té výše, že českým žákům i profesorům zapovídáno v budově školní mluvit česky, podala Řemesl. Beseda prostřednictvím svého předsedy Dr. Aug. Zátky a jménem Obchodní komory, 8 okres. zastupitelstev a 241 obcí jihočeských 24. XII. 1883 k ministerstvu žádost, aby zde stát zřídil českou reálku. Vláda žádosti nevyhověla, ale dala místní Matici školní povolení k soukromé nižší reálce, která obdrževši podporu zemskou i státní (r. 1891) čítá nyní osm učitelských sil a 195 žáků ve 4 třídách. Nemalé podpory dostalo se mladému ústavu (r. 1886) darem 10.200 zl. od pí. Marie Hubsteinové, sestry zvěčnělého H. Zátky.

V krajině třídě nalézá se **obecná škola česká pro dívky**, zřízená po tubých bojích s něm. zastupitelstvem.

Když české gymnasium již muselo býti přejato ve správu státní, nebylo ještě v **Č. B-ích** ani jediné české školy obecné. Čes. polit. spolek, vstoupivší 10. IV. 1871 v život, podal téhož roku žádost za zřízení obec. škol českých. Zemská školní rada k této žádosti, jakož i k opěťované r. 1872, jež byla podepsána otci 800 dětí školou povinných, vůbec ani neodpověděla. V obecní síni zamítnuta žádost s odůvodněním, „že vzdělanost není ani česká ani německá, a že tudíž na tom nesejde, jakou řečí se děti vyučují“. Také ministerstvo neodpovědělo, ani když r. 1877 obrátito se k němu přímo 180 otců se žádostí, aby stalo se národnosti české po právu. V té tísní povolal biskup J. V. Jirsík ct. kongregaci škol. sester, které dne 4. X. 1871 otevřely čtyřtřídní českou školu pro dívky u sv. Josefa (v. níže). Přes to navštěvovalo 1500 čes. dítek školy německé. I zřízena 15. XII. 1872 Matice školská, jež učinila provolání k národu a zřídila loterii (císař daroval 400 zl.), čímž nabyla prostředkův, aby již 1. X. 1873 otevřela čtyřtřídní školu chlapeckou v Záložně. V odvetu za to zrušeno vyučování češtině na škole staroměstské, navštěvované skoro výhradně českou mládeží. R. 1875 vzrostlo vydání matiční na 5184 zl. ročně; i domáhali se Čechové na obci marně podpory alespoň 1800 zl., tolik, co uštědřováno něm. divadelní společnosti pochybné hodnoty. Ba při jeduání o této věci byli čeští členové zastupitelstva tak urážení, že opustili sezení na vždy. I zemský výbor odmítl žádost o podporu, ba neudělil škole ani práva veřejnosti. Teprve po osobním slyšení u ministra kultu rozhodla r. 1878 zem. škol. rada, že jest obec Budějovická povinna zříditi 5tř. chlapeckou a 3tř. dívčí školu českou. Ale teprve když vláda pohrozila, že zřídí školy ty sama nákladem obce, přešla 1. I. 1879 matiční škola chlapecká

ve správu veřejnou; o dívčí školu trval boj ještě dalších 6 let, až konečně 1. I. 1885 i tato musela býti od obce zřízena. Jak bídné jsou místnosti škol českých, uznal i sám místodržitel, ale nápravy tak hned se nedočkáme, ač jest již povoleno 30.000 zl. na stavbu nových budov.

Tam, kde ústí *Krajinská třída* k mostu, stávala druhdy *Pražská brána*, zbořená k usnadnění komunikace. Na ní byl druhdy v kameni vytesán nápis „Boehmisch Budweis“. Nějaký něm. zuřivec, chtěje odstraniti „příhanné“ slovo *boehmisch*, osekal v noci slovo *Budweis*. V domě Zátkově tuto stojícím jest umístěna **Česká zastavárna**.

Zřízena byla r. 1889 Obchodním družstvem za tím účelem, aby poskytovala výpomoc české chudině, které se jí dosud bylo dožobrávati v něm. ústavu. Zastavárna vzkvétá čím dále tím více; r. 1891 bylo půjčeno na zástavy téměř 30.000 zl.

Z památných budov ve vnitřním městě budiž ještě vzpomenuto domu č. 18 ve Šternekově ulici. Jest to zajímavá budova měšťanská, význačné jihočeské gotiky z XV. věku. V domě č. 149 v *Krajinské třídě* uchoval se v I. patře krásný kasetovaný strop z polovice XVI. stol.

Z *hradeb*, které obkličovaly město vnitřní, zachovaly se pouze zbytky na břehu Vltavy s několika zajímavými věžemi (jichž bylo původně 17); jednu z nich při *Malši* nejlépe viděti jest z ulice *Spolkové*; druhá okrouhlá nalézá se v zahradě biskupské, v níž bývalo prý pověstné mučidlo „železná panna“, a konečně zvláště pěkná v *Hradební ulici* blíže dolního mlýna. — Na místě bývalé vněj í hradby zřízeny jsou dle plánu kn. Švarcenberského zahradníka R. V á c h y v l. 1875—1880 krásné **sady městské**, téměř 1 km dlouhé. V nich postaven jest u *Lannovy ulice* zdařilý bronz. *pomník Vojt. Lanny*, štědrého podporovatele **Č. B-ic**, dle návrhu Vídeň. profesora Pönnigra (r. 1879). Naproti „*Besedě*“ umístěn vodomet, zřízený r. 1882 svob. p. Schwarzem, a poprsí císa. Josefa II. (zřízené něm. politickým spolkem r. 1883), pak pavillon a síň pro minerální vody. Poblíže *Krajinské třídy* stojí socha *Diany*. —

Přes *Malši* vedou na **Linecké předměstí** dva železné mosty; *Zlatý most* blíže divadla byl vystavěn r. 1881 v rozpjetí 31 m.

Není zjištěno, jestli snad jméno zlatého mostu souvisí s proslulou zlatou stezkou, kterou zejména Karel IV. r. 1351 a po něm Václav IV. r. 1393 nadali mnohými výsadami. Příliš pravdě nepodobno by to nebylo.

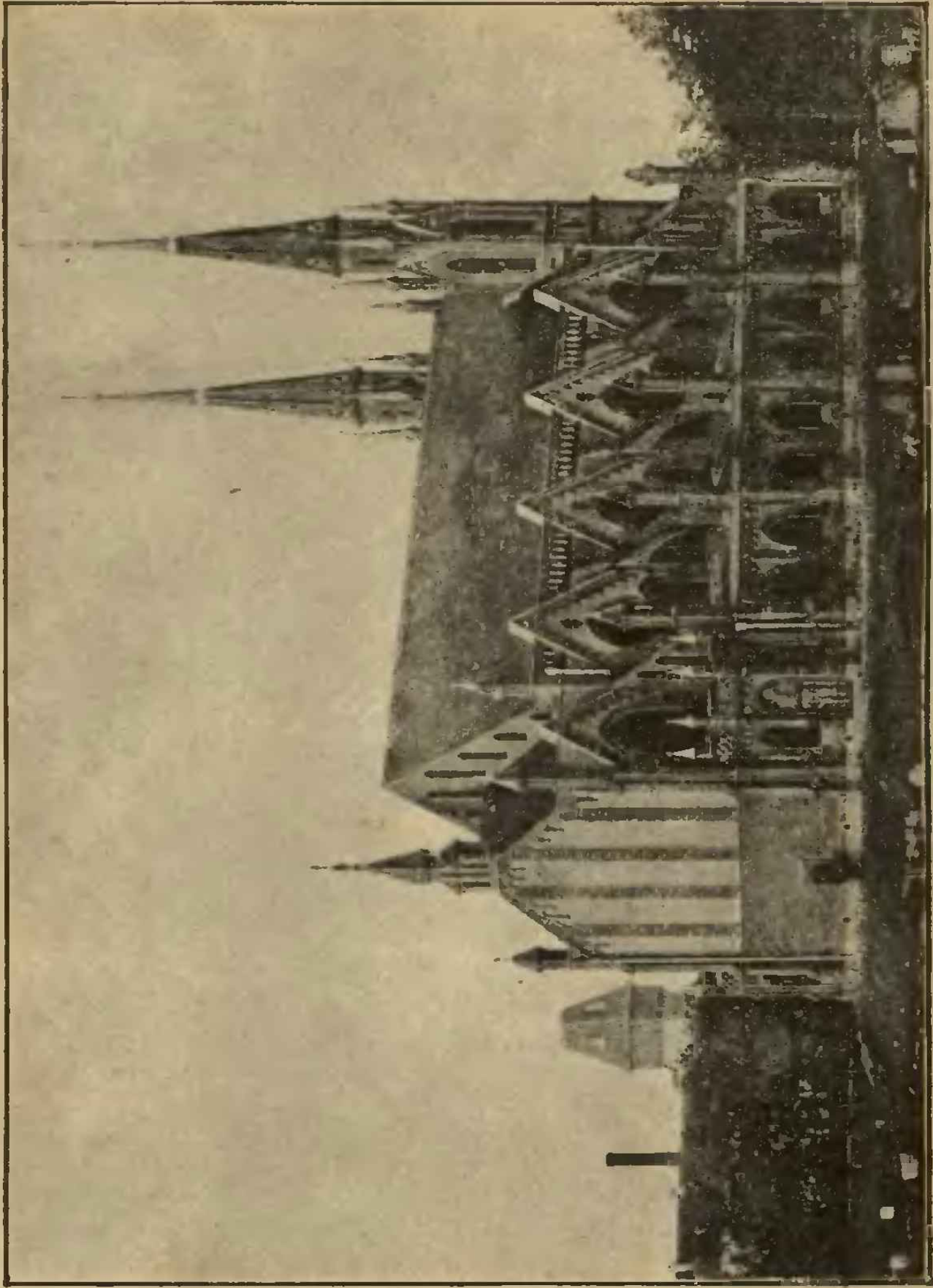
Druhý most, prvému úplně podobný, z ulice Biskupské, postaven r. 1890. Tudy šla druhdy koňská dráha (viz str. 20), jež vedla po hrázi, protínající rybník Krumlovský, r. 1802 vysušený. Uprostřed hráze navrženo místo pro **synagogu**. Je to mohutná stavba se dvěma věžmi, provedená bez omítky z barevných cihel Zlivských ve slohu gotickém, porušeném trochu přídatky orientalskými. Vystavěli ji stavitelé Wertmüller a Fleischer r. 1888 nákladem 80 000 zl. — Hráze rybníčné jsou vroubeny stoletými lipami. Po pravé okružní hrázi dojdeme podle obecné plovárny k světoznámým **továrnám Hardtmuthovým**.

Továrny firmy L. & C. Hardtmuth, řízené téměř výhradně něm. úředníky, hlavně z „rajchu“, zaměstnávají asi 900 dělníků. Továrnu založil původně ve Vídni Josef H., vynálezce olůvek z mleté tuhy, pružných tabulek, umělé pemzy, glasury olova prosté, neapolské žluti atd. Jeho syn Karel přenesl továrnu r. 1847 do **Č. B-ic**, kde se velice rozšířila. R. 1881 zavedena výroba různých předmětů hliněných, hlavně kamen a nádobí. Povolně zavedena také výroba násadek, pastel, crayonů a j. v. Prohlídka továren není dovolena.

Naproti továrnám Hardtmuthovým jest u řeky vodní píla a **městská vodárna**.

Voda vltavská cedí se v písečných filtrech a čerpá mohutnými pumpami do nádržky, umístěné ve věži 44 m vysoké. Odtud rozvádí se rourami 14 000 m dlouhými po celém městě; voda zavedena jest do většiny domů, kromě toho do 30 kašou a 60 hydrantův, odkud se přímo čerpá ku kropení ulic a sadů, k napájení stříkaček atd. — Vodárnu provedl r. 1882 vrch. inženýr Passini dle plánů Karla svob. p. Schwarze, který zřídil také vodovod pro vodu pitnou. — Prameny pro tuto vodu sbírají se v třetihorních, písčitéch vrstvách u Nedabyle v malém, lučnatém údolí uprostřed lesův, odkud se vede 12.800 m dlouhou rourou podél státní dráhy do města. Pitná voda vytéká v městě z 35 stojanův, ale není celkem chutná postrádajíc kysličníku uhličitého. — Oba vodovody vyžadovaly nákladu 314 000 zl.

Za vodárnou nalézá se *sírkárna knížete Schwarzenberga*, nyní najatá Pollakem; stojí od r. 1817 a za městnává asi 60 d.; dříve tu býval cukrovar. V pravo od

Nová synagoga.

továren Hardtmuthových, na menším ostrově u Vltavského náhonu, nalézá se *Fürstův železný hamr*, prastarý to závod, a za ním na velkém ostrově *K. Fürstova strojirna a slévárna a stoupy k tlučení hliněných střepů* pro továrnu Hardtmuthovu.

Poblíže nalézá se *střelnice c. k. priv. měšť. sboru ostrostřeleckého*, vystavěná r. 1875.

Ostrostřelecký sbor trvá již déle 300 let a těší se mnohým výsadám s významenáním. Některé jeho čestné ceny jsou vystaveny v museu.

O něco výše na Vltavě nalézá se *továrna na slámený papír Fürtha & Gellerta*, zřízená r. 1883 ve starém Fürstově mlýně z r. 1610.

Hned u mostu přes Vltavu nalézá se továrna bratří Ullrichů *na vyrábění havraniho stříbra z grafitu*; za mostem na levém břehu Vltavském bylo do nedávna velké skladiště dříví firmy Loewy & Winterberg, která tu dávala vázat prámy, jež z části spracovala ve Zlichovské pile u Prahy.

V Hardtmuthově ulici přijdeme nejprve ke struze, po které továrny Hardtmuthovy dostávají potřebné dříví polenové přímo ze Šumavských lesů. Kolem něm. obecné školy chlapecké a dívčí dojdeme do ulice Linecké, v níž jest na pravo *c. k. vojen. nemocnice*, na levo *česká opatrovna* a pak dále v pr. *Měšťanský pivovar*.

Tento závod, od r. 1791 majetek 887 pravovar. domů, má v ýlučně německou správu, ač jest aspoň třetina práv v rukou českých, a odbyt aspoň z polovice v čes. krajích. R. 1847 byl přestavěn a později stále rozšiřován. Nyní jest zařízen na var 120.000 hl, ale vystavuje pouze 85.000 hl. Je moderně zařízen, má stroj o 25 ks, umělé chlazení, 88 děl.; vodu kupuje od města. — Nyní pracuje se na postavení nového spolk. pivovaru českého.

Pod pivovarem v ulici Roudenské stojí na levo malý domek, nad jehož dveřmi je připevněno bukové poleno s něm. nápisem: „8. října 1783; toto poleno připlavalo nejdříve při početí drvoplavby z bukovského lesa hrab. Buquoye z panství Novo-Hradského.“ Odtud na cestě k jihu nalézá se *vojenský hřbitov* a rozsáhlý *sklad Buquoyského dříví* polenového; správa nalézá se na protějším břehu Malše v t. zv. Červeném dvoře.

Videňské předměstí. Jdouce od něm. spolkového domu (vystavěného v l. 1871—2 nákladem 120.000 zl. přispěním obce a něm. spořitelny; většina něm. spolků má v něm své místnosti), přijdeme nejprve k městské školce a uvidíme za dřevěným můstkem *Rybní ul.*, každou větší vodou zatopovanou. — Naproti Jirsíkové sirotčinci je *městanská nemocnice* s 80 postelemi, v níž ošetřují Milosrdné sestry. V čele ulice Nádražní stojí na pr. něm. obecná škola pro chlapce a dívky, na l. *mlýn špitálský*.*)

Tento mlýn stával již r. 1323; r. 1331 byl věnován špitálské nadaci sv. Václavské, r. 1776 byl prodán mlynáři Hynku Eichlerovi, r. 1879 přestavěn majetníkem Etmayerem na mlýn umělecký s plyn. motorem.

V třídě nádražní, kde nyní jest hostinec „U anděla“, bývala synagoga. — Na Radeckého nám. postavilo město v l. 1890—2 nákladem 350.000 zl. **nové kasárny** cis. Františka Josefa I., sestávající z budovy štábní, 3 budov pro vojsko a 4 budov nádvorních pro rezervisty. Stavbu provedli praž. podnikatelé Dvořák & Fischer. — Naproti nim v ulici Radeckého stojí od r. 1886 kasárny pro zeměbranu.

V čele ulice Novohradecké stojí veliká **c. k. továrna na tabák**.

Byla zbudována v l. 1873—5, ale od těch dob stále se ještě rozšiřuje. V nejnovější době postaveno veliké skladiště pro suroviny, vkusná administrační budova, a ještě letos počne se stavěti rozsáhlé skladiště pro fabrikáty. — Továrna zaměstnává nyní 1400 dělníkův a dělnic a vyrábí ročně 70 milionů doutníků, 60 milionů cigaret, 50 milionů balíčků obyčejného a 600 tisíc balíčků vojenského tabáku. R. 1889 započata výroba doutníků virginských, jež dříve z jižního Tyrolska sem dováženy byly.

Po Novohradské silnici přijdeme nejprve **k továrně na hřebíky** firmy Bullaty & Blasskopf.

Něm. tento závod pohání svých 80 spec. strojů 2 vodními koly a parostrojem, zaměstnává 50 děl, a vyrábí všeho druhu drátěnky a hřebíky. V poslední době značně se rozšiřuje.

Za ní na pr. stojí **kn. Švarcenerský cukrovar**.

Byl zřízen r. 1872 českou akciovou společností nákladem 400.000 zl. Nerozmyslem a špatným hospodářstvím upadl již rok po té do likvidace, a byl zakoupen od knížete za 140.000 zl.

*) Nesprávně: z r e a d l o v ý z něm. Spiegelmühle místo Spitalmühle.

R. 1878 uveden zase do činnosti jako surovarna a raffinerie. R. 1890—1 opatřen byl řed. p. Novákem novými stroji, patří nyní k nejlépe zařízeným závodům; vyrábí výhradně surovinu. Má 14 parostrojův o 280 ks, na 90 různých přístrojů strojn. a zaměstnává v kampani 300 dělníků; letos bude zařízeno elektrické osvětlení o 230 žárovkách a 8 obloukových lampách proslulým odborníkem Křížíkem.

Za cukrovarem nalézá se **nádraží c. k. státních drah** s rozsáhlými topírnami; vystavěno v l. 1881—3. — Z ulice Radeckého vede přes ně veliký *visutý železný most* z r. 1886, měřící s příjezdy 379·28 m délky. — Z drahou jest *obecná plynárna*.

R. 1868 byla zřízena, r. 1890 značně rozšířena; má 3 plynomy a 3 čističe. Vynáší 25.000 zl. čistého užitku ročně.

Těsně za plynárnou jest *Rütgerův závod na impregnování pražců pro dráhy*.

Závod napouští měkké i tvrdé pražce chloridem zinečnatým a pracuje s 1 parním strojem, 1 válcem napouštěcím a 3 pumpami.

Mezi viaduktem a továrnou na tabák je rozsáhlá *továrna firmy Vít Fürth a spol. na cukrovinky a likéry*.

Byla postavena r. 1889 od stavitele Martinka a vyrábí cukrovinky, šokoladu a likéry.

Na rohu třídy Sadové a Lannovy stojí *dům Vyšebrodských cisterciáků*, určený za byty kněžím profesorům zdejšího c. k. něm. gymnasia. Byl vystavěn r. 1863 dle plánů prof. B. Grubra. Uprostřed Lannovy třídy stojí *budova c. k. něm. reálných škol*.

Budovu vystavěl svým nákladem Vojt. ryt. Lanna v l. 1858 až 1861 původně pro sirotčinec, ale věnoval ji pak obci k potřebám školním. V budově nalézá se kaple pro studující.

V Rudolfovské třídě je *strojnická dílna J. Chotta*, jehož zámečnické výrobky a hospodářské stroje (řezačky a rozsévadla hnojiv) těší se dobré pověsti. Na vídeňské silnici odtud vedoucí je na l. *Melbellerův závod na destilaci dřeva*, jež ve 3 retortách pálí dříví bukové a vyrábí hlavně octan železitý. Na pr. jest **česká Hospodářská škola**.

Když r. 1885 domohli se Češi v okres. hospodářsko-lesnickém spolku většiny, jal se nový výbor ihned činiti přípravy ku zřízení české školy hospodářské. K tomu účelu zakoupilo kuratorium dvorec zv. „na pěkné vyhlídce“ a upravilo jej pro školu, jejíž první třída

dne 3. X. 1886 pomocí zemskou jest otevřena. Nyní je tam internát, pěkné sbírky a vzorné hospodářství. Vydržuje se příspěvky samosprávných korporací a podporou zemskou i státní. Na škole jsou 3 učitelské síly a 25 žáků.

Dále na levo jest rozsáhlá *cihelna Brzorádova* s kruhovou pecí.

V Sadové třídě, mezi ulicemi Rudolfovskou a Novou stojí **dům Besedy**.

Hned po vydání říjnového diplomu starali se Čechové o zřízení mohutného spolku, který také dne 1. XI. 1862 počal svou činnost pod jménem „*Z á b a v n ý s p o l e k B e s e d a*“. Beseda vzala na se úkol dokázati, že Čech Budějovický stojí na půdě vlastní, i vybojovati jemu všechna práva náležitá. Tak stala se ohniskem veškerého života spolkového i veřejného, z něhož vypučely všechny podniky národní a spolky jiné. Nákladem 70 000 zl. postavila si r. 1863 Beseda vlastní budovu, ve které mají téměř veškeré české spolky své sídlo. V přízemí je restaurace a místnosti spolkové; v zadu v zahradě veranda a tělocvična. V I. patře jsou dva malé a jeden velký sál; v II. patře spolkové místnosti a pokoje pro hosty.

Vedle Besedy stojí budova školních sester s **českou školou obecní a měšťanskou pro dívky**. Její vznik vypsalí jsme již dříve (str. 21), r. 1891 měla 360 žaček v 6 třídách.

Pražské předměstí jest obydleno převážnou většinou Čechy. — Na rohu ul. Nové a Jirovcovy stojí t. zv. *H a s e n b u r k*, v němž umístěn něm. ústav ku vzdělání učitelů. V Nové ul. stojí budova něm. spořitelny a zastavárny „*Biene*“. — V Sadové třídě je pěkná *villa Egrthova*, ovroubená krásnou zahradou. — Na Lobkovicově náměstí stojí opět pomník štědrosti *Jirsíkovy*, totiž diecesní **ústav pro hluchoněmé**.

Byl zřízen r. 1871 nákladem biskupovým a je vydržován podporou zemskou, některými soukromými nadacemi a dobrovolnými sbírkami a dary; nyní má 96 chovanců.

Od téhož lidumila pochází budova **c. k. čes. gymnasia s biskup. seminářem chlapeckým a kostelem sv. Václava** v ulici Gymnasijní a Kostelní.

V l. 1864—8 zřízeny byly péčí škol. rady V. Svobody při zdejším něm gymnasiu (čítajícím dobré $\frac{2}{3}$ českých žáků) čtyři české pobočky, takže tu bylo sic úplné, ale ovšem nesamostatné české nižší gymnasium. Některým něm. zuřivcům, obávajícím se, aby v *C. B-ich* nezahnízdil se čes. ústav, byly pobočky trnem

v oku, i jali se všemi silami proti ním pracovati. Vskutku také přes všechny prosby čes. obyvatelstva přeloženy pobočky do Třeboně jako samostatné nižší gymnasium. Všechno namáhání zdejších Čechův i sympatie krajanů nebyly by odvrátily osud, chystaný zdejšímu čes. gymnasiu, kdyby byl biskup J. V. Jirsík r. 1868 během několika měsíců nezřídil vlastním nákladem pětitřídní gymnasium, jež r. 1872 bylo doplněno na osmitřídní. Čechové z **Č. B-ic** i širého okolí s nadšenou obětavostí podporovali svého vrchního pastýře jak penězi tak stavivem. Základním kamenem, kterýž 21. IV. 1868 položen k budově gymnasiální, položen také pevný základ k úžasné rychlému rozkvětu české národnosti v tomto městě. Dne 23. IX. 1881 bylo gymnasium převzato ve správu státní. Nyní jest na něm v 15 třídách ředitel a 25 učitelův a 475 žáků. — Ke gymnasiu patří kostel sv. Václava ve slohu gotickém. Na hlavním oltáři jest obraz sv. Václava malovaný od Jos. Hellicha, od něho také obraz „smrt sv. Josefa,“ který visí na zdi proti vchodu. V chlapeckém semináři biskupském jest 118 chovanců.

V místnostech gymnasijních umístěna je také *pokračovací škola průmyslová*. Zřízena byvši r. 1884 na žádost Řemesl. Besedy, vydržuje se z příspěvků samosprávných korporací a z podpory státní a zemské; r. 1891 měla 192 žákův, učitelů jest 6, ředitelem c. k. gymn. profesor Fr. Tůma.

Na Mariánském náměstí stojí *socha P. Marie*, postavená r. 1716 na poděkování za vyhlazení moru l. 1713. Na rohu do Pražské ul. jest rozsáhlá pivnice něm. měšťan. pivováru; dříve zde bývala stěluice ostrostřel. sboru. Na rohu Říšské tř. jsou *Mariánské kasárny*, vystavěné r. 1843 pravovárečným měšťanstvem.

V Pražské ul. stojí na levo něm. rolnická škola s bohatými sbírkami, darovanými kn. Schwarzenbergem, založená r. 1886. Na konci města na pravo *vojenská pekárna a skladiště monturní*. Dále na levo od silnice stojí *městský chorobinec s kostelíčkem Nejsv. Trojice*, vystavěným r. 1515.

Nepatrná tato stavba chová v sobě vzácnou památku umění staročeského, t. ušlechtilý obraz Madonny ze XIV. věku, obroubený 14 drobnými obrázky světců, jimiž se jihočeské práce té doby charakterisují. Obraz visí v levo nad vchodem a podobá se Madonně Vyšebrodské.

Jdouce dále po Pražské silnici spatříme na pr. zkušební pole něm. hospodářské školy, pak dvorec zv. Rot-

šmídův,*) nyní v majetku rodiny Pillmannovy, za úm cihelnu a konečně **nový hřbitov**.

Hřbitov, jehož polovice jest církevně svěřena, druhá polovice zatím neupotřebena, jest majetkem obce Budějovické. U vchodu stojí dvě úhledné budovy, určené pro truchlíci a hrobníky. Odpočívá na něm kromě jiných také Alexandr Baumann, o českou věc velice zasloužilý.

V Pražském předměstí utonulo t. zv. *Staré město*, jehož původní **farní chrám, sv. Janu Křt. a sv. Prokopu** zasvěcený, stojí na rozsáhlém *starém hřbitově*.

Presbyterium nevelikého kostela gotického pochází z dob první gotiky; kostel připomíná se tu již r. 1401; loď sklenuta ve stol. XVI. Oltářní obraz sv. Jana Křt. připisuje se Brandlovi. Na hřbitově jsou pěkné náhrobky, také od Maxe (socha „dobrého pastýře“ na hrobce biskupské). Odpočívají tu zasloužilí vlastenci: Jirsík Jan Valerian, Zátka Hynek, Vokáč Antonín, P. Zátka Jan, Peške František, Fromm Václav, Kopecký František. (Biskup J. V. Jirsík * v Kácově 19. VI. 1798 a byl 28. XII. 1820 vysvěcen. 14 let byl farářem v Mimicích u Velvar, až r. 1846 byl zvolen kazatelem a kanovníkem sv. Vítské kapituly. R. 1851 byl jmenován biskupem Budějovickým. Býval literárně velebinným, ale jako biskup hlavní zřetel obrátil ku snahám vzdělávacím, zakládaje četné spolky a ústavy za obětí ohromných. K českému lidu lnul celým srdcem a proto byl den jeho úmrtí (23. února 1883) smutkem celého českého národa.

Opodál ve Staroměstské ulici stojí *česká obecná škola*.

V zadu u dráhy **Č. B.-Protivínské** stojí Vítův dvůr, dříve klášter, nyní majetek rodiny Voříškovy.

Říšskou třídou dojdeme k t. zv. *Dlouhému mostu*. Je železný, 98 m dlouhý, byl vystavěn r. 1879.

Na levém břehu Vltavském stojí u řeky *rodný domek a loděnice Lanna*.

Vojt. rytíř Lanna * 23. IV. 1805; po odbytých studiích tech. byl kormidelníkem na lodích, na nichž vyváženo dříví. V Hamburce získal si několik stálých odběratelů, i uzavřel s některými jihoč. šlechtici smlouvu, kterou zavázal se odebíratí jediný všecko dříví. I postaral se nezdolnou prací o úpravu Vltavy a jejích přítoků k voroplavbě. Jeho pobídkou kromě jiného vystavěn řetězový most Pražský. † v Praze 15. I. 1866. Jeho syn Vojtěch ryt. L. jest horlivým podporovatelem umění; krásné předměty věnoval Uměl. museu Pražskému i zdejšímu.

*) Po radovi Schmiedovi (Rath Schmied).

